

УДК: 821.161.2

Сергій Денисюк

Юрій Шевельов і Дмитро Донцов: дві концепції національного розвитку

У статті розглядається проблема стосунків двох видатних постатей українського інтелектуального життя ХХ ст. – Юрія Шевельова і Дмитра Донцова. Просліджується еволюція у ставленні Ю. Шевельова до ідей Д. Донцова – від захоплення до критичного відношення.

Ключові слова: дискусія, націоналізм, концепція національно розвитку.

Serhiy Denysiuk

Yurii Sheveliov and Dmytro Dontsov: Two Concepts of National Development

In this article the problem of relations between two prominent figures of Ukrainian intellectual life of 20th century – Yurii Sheveliov and Dmytro Dontsov is considered. The evolution of the Yu. Shevelov's attitude to the ideas of D. Dontsov, from excitement to the critical attitude is observed.

Keywords: Discussion, Nationalism, Concept of National Development.

Денисюк Сергій

Юрий Шевелёв и Дмитрий Донцов: две концепции национального развития

Стаття посвящена проблеме отношений двух выдающихся представителей украинской интеллектуальной жизни ХХ века – Юрия Шевелёва и Дмитра Донцова. Проследивается эволюция в отношении Ю. Шевелёва к личности и идеям Д. Донцова – от восхищения до острых критических оценок.

Ключевые слова: дискуссия, национализм, концепция национального развития.

Стосунки Ю. Шевельова і Д. Донцова як двох провідних постатей українського інтелектуального життя ХХ століття становлять окрему цікаву сторінку в історії духовності нашого народу. Певні аспекти цієї проблеми вже порушувались дослідниками [1;9]. Але з огляду на важливість цих взаємин для розуміння неоднорідності поглядів представників української еміграції на шляхи національного відродження, ця тема заслуговує на більш глибокий розгляд. Хочемо наголосити, що нас насамперед цікавлять не особисті стосунки двох особистостей, а їхні світоглядні засади, ті ідеї, з якими вони виступали. До того ж немає певних свідчень про особисте знайомство Ю. Шевельова і Д. Донцова. Сам Ю. Шевельов у своїх спогадах пригадував: «З Донцовим мені так і не довелося особисто зустрітись ні в період, коли я був готовий на нього молитися, ні після мого розчарування, а далі й потреби рішуче розмежуватися й відмежуватися. На його фотах, які трапили мені до рук геть пізніше, – він мені виглядав ані не Гераклом, ані не Прометеєм, радше якимсь вірменином з тих, що сиділи, чекаючи на клієнтів, у Харкові на Миколаївському майдані...» [8, 102]. Уже у цих рядках автор вказує на еволюцію у своєму ставленні до кумира української націоналістичної молоді. Ім'я Д. Донцова молодий харків'янин Ю. Шевельов почув ще у 20-ті рр., коли вирувала літературна дискусія 1925–1928 рр. Пізніше Ю. Шевельов звернув увагу на особливість радянської пропаганди, однією із засад якою стала мінімальна популяризація своїх ворогів. «Для нападів вибиралося одно чи двоє імен, решту замовчувано. З-поміж закордонних діячів культури й політики такими «обраними» були саме Донцов і Маланюк. Ми нічого не знали про Ольжича, Ляпушинську, Стефановича, про того ж таки Самчука. Зате безнастанно стояв галас про тих двох, хоч, крім імен, і про них ми знали дуже мало» [8, с. 102]. Зрозуміло, що оцінювались ці діячі суто негативно: як і належало, вони були запеклими ворогами радянської влади та трудящих мас, буржуазно-націоналістичними запродавцями, ідеологами хрестового походу проти свого народу. Тому, писав Ю. Шевельов, «вони ставали для нас героями й велетнями, понадособовими, грандіозними. Ми всі були проти них ліліпутами, карлами, гномами. І ось тепер, коли ми опинилися в одному таборі, виявилось, що вони були такі ж люди, як ми. Звідси розчарування й брак довіри» [8, с. 102].

Першою працею Д. Донцова, з якою ґрунтовно ознайомився у воєнному Львові Ю. Шевельов, став «Дух нашої давнини» (1944). «Це був удар, справжній шок. Сторінки книжки заливала порожня, безстилева і, зрештою, бездіяльна догматика. Це було втілення пересічності або звиродніння. Цього бога більше не можна було тримати в пантеоні. Присмерк богів завжди болучий» [7, с. 33]. Зокрема, критик закидає Д. Донцову вільне поводження з першоджерелами, підлаштування їх під власні ідеї. Подібні прийоми, на думку Ю. Шевельова, використовував Д. Донцов і у дискусіях зі своїми опонентами. «...Він ніколи не розглядає поважно аргументів противника, а намагається, вихопивши з його писань кілька випадкових або вирваних з контексту цитат, скомпонувати і спалюжити свого противника...» [6, с. 771]. Демагогічність, розрахунок на легковірного, некритичного читача, що не вміє і не любить думати, фальсифікація думок і намірів противника – все це Ю. Шевельов відносив до арсеналу полемічних засобів Д. Донцова. Очевидно, що для Ю. Шевельова, який завжди залишався на позиціях наукової етики і загальнолюдської моралі, що виразно засвідчують його праці, подібні методи полеміки були органічно неприйнятними. І це стосується не лише взаємин із Д. Донцовим. Він згадує про те, як його неприємно вразило, що В. Липинський у передмові до своїх «Листів до братів-хліборобів» (1926) назвав Донцова «Мітькою Щелкопоровим», представником «скупсової природи інтелігенції», що «творчу українську працю своєю скупсовою смердючою течєю заливає» [5, с. 169]. Така полеміка видавалася Ю. Шевельову занадто не відповідною загальному аристократичному, зверхньому стилеві писання і думання В. Липинського. Характер взаємин Ю. Шевельова і Д. Донцова не можна пояснити лише якимись особистими мотивами, суб'єктивною неприязню. Якщо ці моменти і мали місце, то вони відігравали аж ніяк не першорядну роль. Варто, насамперед, звернути увагу на той період, коли між ними відбулося розходження, ідеологічний і світоглядний розрив. Це була доба діяльності Мистецького Українського Руху (МУРу), одним з ініціаторів створення якого та провідним ідеологом і був Ю. Шевельов. За словами сучасного дослідника, «навколо програми й діяльності МУРу, навколо головних його діячів розгорнулися й довго точилися гострі дискусії – далеко не завжди на професійному рівні, – найбільше ж зазнав нападів саме Ю. Шерех» [2, с. 16–17].

Ідеологічний наступ Д. Донцова набрав особливого розмаху на початку 1947 р., коли виникла ідея відновити видання «Вістника». Сам же Ю. Шевельов неодноразово стверджував, що для нього об'єктом критики є не Д. Донцов як особистість, а той комплекс ідей, які він продукував, «донцовщина як стиль життя, писання і мислення» [6, с. 777]. Найповнішу критику цього явища зустрічаємо на сторінках його праць «Донцов ховає Донцова» (1948) та «Над озером. Баварія» (1949).

Ю. Шевельов заперечує монополію Д. Донцова на націоналізм, який не зводився лише до інтегрального різновиду. «Вісниківство, школа Донцова – не синонім поняття українського націоналізму. Грубо беручи, можна сказати, що є у нас два розуміння націоналізму: українське і донцовське. Вони не збігаються, а де в чому протилежні» [6, с. 782]. Доктрина Д. Донцова, на думку критика, постала як двійник більшовизму, проголошеного одним з найлютіших ворогів українського визвольного руху. «Наше вісниківство не вирвалось з «пекельного кругообігу дії і протидії. Воно йшло за більшовизмом теза за тезою і протиставляло свої протитези. «Комунізм» як формі російського шовінізму воно протиставило український шовінізм; нетерпимості – нетерпимість; замкненій змовницькій партійності – замкнену змовницьку партійність; терор – терор; пантеонові большевицьких «святих» – пантеон так само вузько дібраних своїх святих; нечесності й підступності – нечесність і підступність; демагогії – демагогію; диктатурі – диктатуру і т. д. і т. д.» [6, с. 784]. Такі висновки підтверджуються словами самого Д. Донцова, який вважав, що «пересякнутий пекельною нетолеранцією світогляд зможе зломити тільки перенята тим самим духом, боронена тою самою волею, але чиста в собі правдива ідея» [5, с. 194].

Ю. Шевельов ствердує, що Д. Донцову у підході до явищ української духовності бракує цілісності, він обирає лише те, що підтверджує його погляди. «Він не об'єднує, не шукає спільного і провідного, а роз'єднує і розбиває. Чого варте, наприклад, заперечення всього українського XIX сторіччя?» [6, с. 786]. Натомість Ю. Шевельов постає у своїх роботах неперевершеним синтетиком, що залучає до своїх праць і вільно оперує матеріалом з філології, історії, етнології, філософії, культурології з метою пошуку істини.

Особливо яскраво розбіжність двох концепцій відчувається у трактуванні національного проводу – еліти. Теорія еліт Д. Донцова найповніше була викладена у праці «Дух нашої давнини», з якої, як вже стверджувалось, і почалось ознайомлення Ю. Шевельова з поглядами теоретика націоналізму. На думку сучасного вченого, у Донцова «рушійною силою формування й діяльності нації є не етнічне почуття, не мова чи інші об'єктивні характеристики, а стихійна воля до життя, влади й експансії, носієм якої є не народ у цілому, а ініціативна меншість, каста «луччих людей», яка власне і є нацією у вужчому розумінні» [5, с. 176–177]. Ця правляча меншість формується шляхом добору кращих членів суспільства, які мають «володарські прикмети». Д. Донцов заперечував демократичний принцип формування політичної еліти, а роль народних мас зводив лише до того, щоб іти за своїм проводом, «бо тільки він здатний побачити мету, оформити неясні прагнення юрби у візію нового порядку, що заступить наявну дійсність» [5, с. 178]. Сам Д. Донцов пояснював своє розуміння національної еліти так: «Під правлячою кастою, під «аристократією» розумію щось подібне до ордену, окрему положення у суспільстві й духом верству «луччих людей», як їх звана наша старовина, верству, яка наповнювалася б вихідцями з усіх станів суспільства на підставі суворого

добору ліпших, а з другої сторони суворим перецідженням, «чисткою» охороняла б свою духову й моральну вищість і чистість, свою форму й силу. Слово «каста» вживаю свідомо, щоб підкреслити антидемократичний характер рекрутизації цієї групи, добору її членів та її духовно-політичне обличчя, щоб підкреслити її засадничу окремішність, інакшість від маси народу чи нації» [4, с. 7].

У своїй гострополемічній роботі «Донцов ховає Донцова» Ю. Шевельов піддав гострій критиці таке трактування еліти. Він доводив, що еліта у донцовському розумінні – це «або боги, або люди з натурою хижих птахів», «вона з окремої глини зліплена, з окремими прикметами характеру». «Еліта у розумінні Донцова – не національна. Це якась загальнолюдська верства, найчастіше істоти нордійської раси, що нічого спільного з нашим ґрунтом не мають» [6, с. 787]. Демонстративне повернення Д. Донцова до ідеалізованого світу князівсько-дружинної та козацько-гетьманських традицій, на думку Ю. Шевельова, не має нічого спільного з українським духом, а корениться у зверхньому ставленні до народу як матеріалу для маніпуляцій правителів.

На противагу донцовській ідеї про безодню між проводом і народом, Ю. Шевельов обґрунтовано доводив, що українська національна традиція завжди висувала ідеал диференційованого, але гармонійного і цілісного суспільства, ідеал єдності розчленованої нації, «ідеал еліти (якщо вже вживати цього несмачного і претенсійного терміну), що виростає з народу і, хоч стоїть над ним, але близька йому» [6, с. 788–789].

Існує хибне уявлення про те, що Ю. Шевельов повністю відкидав ідеї Д. Донцова, не бачив позитивних здобутків у його діяльності [9, с. 115]. Більш ґрунтовне ознайомлення з працями дослідника дозволяє заперечити це твердження. Ю. Шевельов вказував на заслуги Д. Донцова, до яких зокрема відносив піднесення ним волюнтаризму як передумови успішної боротьби, обґрунтування ролі політичної організації, переведення проблеми української державності зі сфери мрій у площину практичної діяльності, відстоювання самостійності української культури. «Але може найбільшою заслугою і практичним здобутком вісниківства була диференціація і розмежування українського суспільства, а надто його інтелектуалів. Аморфності, розпливчатості українського суспільства з-перед 1917 року вісниківство протиставило програму своєї ідеології; виразну, до безжальності чітку. Неможливо стало бути «українцем взагалі», «просто українцем». Можна було або належати до вісниківського табору, або недвозначно протистояти йому... Кожний мусив усвідомити собі, куди він належить і чого він хоче. Кожний мусив уже не просто існувати («коптить небо», за означенням Гоголя), а чогось хотіти. Від хотіння був один крок до діяння. Дія змінювала мрії. Виділялися і визначалися люди, і ці люди бралися до координованої дії. Український світ розколювався на так і ні. Відроджувалися героїка і подвиг. Поставали легенди і міфи. Україна ставала на боротьбу» [6, с. 805–806].

Вісниківська концепція для свого часу була необхідна і корисна – щодо цього у Ю. Шевельова не було жодних сумнівів. Але водночас він вказував на історичну переїденість доктрини Д. Донцова і вісниківства, їхньої невідповідності новому етапові визвольного руху. Постала потреба створення української концепції нової доби. Її засадами, на противагу донцовській доктрині, Ю. Шевельов визначив антеїзм як тісний зв'язок з рідною землею, єдність національного фронту, толерантність до своїх партнерів у межах національного фронту, ідеал цілісної української людини і

цілісне сприйняття всіх українських традицій: і княжої доби, і козачої, і XIX ст. в їх синтезі.

Спробою втілити цю систему поглядів у життя і стала діяльність Мистецького Українського Руху (МУРу) – організації, що об'єднала українських письменників-емігрантів після Другої світової війни. Одним з ініціаторів створення і головним ідеологом МУРу був Ю. Шевельов. Тут немає можливості і потреби вести детальну мову про цей цікавий феномен в історії української нації. Варто зазначити, що МУР у своїй діяльності виходив за межі літературно-мистецьких питань, порушуючи важливі і актуальні проблеми національного життя в цілому. Тому Ю. Шевельов сподівався, що концепція МУРу як ідея об'єднання всіх творчих сил нації на правах рівних і різних, буде перенесена в усі сфери українського культурного і суспільно-політичного життя. «І сила МУРу в тому, що в цей єдиний національний фронт він може прийняти і Дмитра Донцова і донцовців-вісниківців, знаючи, що коли в них ще є життєздатність, сили й думки, то вони знайдуть відповідний сприятливий ґрунт і принесуть свою, хоч малу користь у загальному русі проти спільного ворога, а коли в них життєздатних сил уже цілком нема, то й ґрунту вони не знайдуть. Так, МУР Донцова і донцовців у свій склад прийняти може. І в цьому – вияв сили його концепції» [6, с. 811].

З огляду на нетривалий час існування МУРу та грандіозність поставлених завдань, ці наміри не були повністю реалізовані. Але Ю. Шевельов досить вірно виразив запит часу і докладав немало зусиль задля утілення своїх ідей у життя.

Отже, можемо стверджувати, що в основі гострих оцінок Ю. Шевельовим поглядів Д. Донцова були не особисті

моменти, а глибинні світоглядні розбіжності. Ці розбіжності стосувалися як відмінностей у підходах до об'єкта дослідження, так і окремих теоретичних питань. На відміну від радикалізму Д. Донцова, його опонент відстоював ідеї більш поміркованого націоналізму. За усієї своєї полемічності, Ю. Шевельов залишився вченим, що дозволило йому дати досить об'єктивну оцінку поглядів Д. Донцова та його послідовників. Більшість положень Ю. Шевельова витримали випробування часу і поділяються сучасними дослідниками.

1. Баган О. Героїчна націософія (Ідеї Дмитра Донцова в контексті правих теорій міжвоєнної доби)/О. Баган // Націософська інтернаціональність та її естетичні вияви в українській літературі. – Дрогобич: Вид. від. ДДПУ ім. Івана Франка, 2014. – С. 47–61.
2. Дзюба І. Юрій Шерех – літературознавець і культуролог / І. Дзюба // Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2 кн. – Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008 – Кн. 2. – С. 5–32
3. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов – К.: ФОРМ-Стебляк, 2015. – 256 с.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов – Прага: Вид-во Юрія Тищенка, 1944. – 271 с.
5. Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки): Нариси інтелектуальної історії / О. Зайцев – К.: Критика, 2013. – 488 с.
6. Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2 кн. / Ю. Шевельов – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – Кн. 2. – 1151 с.
7. Шевельов Ю. З історії незакінченої війни / Ю. Шевельов – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 471 с.
8. Шевельов (Шерех) Ю. Я-мене-мені... (і довкруги) / Ю. Шевельов – Харків – Нью-Йорк: Видання часопису «Березіль». Видавництво М. П. Коць, 2001. – Т. 2. – 304 с.
9. Юрій Шевельов: виклик часу і відповідь науковця: Монографія / В. М. Піскун, А. В. Ціпко, Т. Л. Шептицька та ін. – К.: «МП Леся», 2010. – 174 с.

УДК [821(569.4) +821.161.2].091

Наталія Зайдлер

«Вже ні долі, ні шляху зректися мені не дано»: художнє осмислення сенсу буття людини в поетичній збірці Галини Феліксон та Олега Гончаренка «Отражение. Відображення»

У статті досліджено поезію й переклади ізраїльського та українського письменників із погляду відбиття в них таких проблем, як активна життєва позиція особистості, місце та роль митця в суспільстві, сучасний рівень моральності людей тощо. Наголошено, що поети закликають людство жити в мирі та сповідувати Божі заповіді.

Ключові слова: поезія, проблематика, інтерпретація, авторська майстерність, історична пам'ять.

Natalia Zaidler

«I am no More Able to Disclaim either my Destiny or my Ways»: Literary Understanding of the Human Being Sense in the Poetry Book of Halyna Felikson and Oleh Honcharenko «Reflections»

In the article the poetry and translations of the Israel and Ukrainian writers in terms of reflection of such problems as active life position, the individual, the place and role of the poet in society as well as contemporary level of people's morality is researched. It is emphasized that poets call mankind to live in peace and profess God's Commandments.

Keywords: Poetry, Problems, Interpretation, Authors Skills, Historical Memory.

Наталія Зайдлер

«Вже ні долі, ні шляху зректися мені не дано»: художественное осмысление смысла бытия человека в поэтическом сборнике Галины Феліксон и Олега Гончаренка «Отражение. Відображення»

В статье исследованы стихотворения и переводы израильского и украинского писателей, отражение в них проблем жизненной позиции личности, роли художника в обществе, духовности наших современников и др. Подчеркнуто, что поэты призывают человечество жить в мире и следовать Божьим заповедям.

Ключевые слова: поэзия, проблематика, интерпретация, авторское мастерство, историческая память.

Помітним явищем сучасного українського літературного процесу стала збірка поезій «Отражение. Відображення». Один з її авторів – Олег Гончаренко – мелітополец, який написав понад двадцять книг. Він член Національної спілки письменників України, лауреат низки престижних

міжнародних та всеукраїнських літературних премій. Його творчість, за критиками, – ознака доби [1; 2]. Інший – Галина Феліксон – поет і публіцист – автор декількох поетичних збірок, член літературного об'єднання «Порыв» у м. Бат-Ям (Ізраїль).